

ili pod dijalekatnim utjecajem¹⁹ ili običnom greškom. Za opis pojave i to je dovoljno, ali je još značajnije da normativna gramatika nikako ne može dopustiti da takvi oblici, s *-aše* mj. *-ahu*, budu pravilni jer za promjenu norme na tom području nema opravdanih razloga.

Zaključak je iz svega ovoga jednostavan i jasan:

Aorisni oblici imperfekta područje je morfologije, vida i stilistike, a nije područje neke specifične vidске semantike. To znači da je aorist imperfektivnih glagola zapravo imperfekt koji se samo tvori od nesvršenih glagola na isti način kao i aorist od svršenih.

A drugi, usputni, nameće se sam od sebe:

u našim gramatikama treba tvorbu imperfekta prikazati potpunije pa reći da se tvori od nesvršenih glagola prvim i drugim nastavcima, kada kojima i ocijeniti njihovu vrijednost.

O SUVREMENOJ MORFOLOŠKOJ NORMI HRVATSKOGA JEZIČNOG STANDARDA I O MORFOLOŠKIM ZNAČAJKAMA STANDARDNE NOVOŠTOKAVŠTINE UOPĆE

Dalibor Brozović

(Nastavak)

Iscrpnost, uostalom, ovoj obradbi standardnonovoštokavske morfologije i nije svrhom. Svrha je mnogo skromnija – kako je već rečeno, treba upozoriti na neke probleme morfološke uzusne norme i ilustrirati ih potrebnim izborom odgovarajućih primjera, treba pronaći i formulacijski uobličiti, bar u opsegu razmatranoga materijala, i neke općenite zakonitosti, sustavnosti u morfologiji hrvatskoga književnog jezika, pa i standardne novoštokavštine uopće. A sve to treba zapravo shvaćati prvenstveno kao prilog fondu asocijacija pri razmatranju normativne problematike u deklinacijskom i konjugacijskom sustavu hrvatskoga književnog jezika (koje ćemo ovdje razmatrati odvojeno). Svrha će pak biti postignuta ako taj prinos bude koristio za sintetska gramatička djela, prije svega za znanstvenu («akademska») gramatiku hrvatskoga književnog jezika, a onda i za priručne i udžbeničke gramatike (opće, sveučilišne, školske).

Jednako kako ovaj prilog ne pretendira na iscrpnost, tako nema ni pretenzija na bezuvjetnu originalnost. Pojedini zapažaji i rješenja što se ovdje nađu u općim odjeljcima i u odjeljcima o deklinaciji i konjugaciji mogu se naći u sličnu obliku (ili u *mutatis mutandis* analognu) u suvremenim gramatikama drugih slavenskih standardnih jezika, ili u općelingvističkim ra-

¹⁹ M. Šimundić u djelu Govor Imotske krajine i Bekije, Djela ANUBiH, knj. XLI, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 26, str. 149, o imperfektu u tom kraju kaže: »Nestao je nastavak *-ahu* u 3. mn. i mjesto njega uvijek stoji *-še*: goniše, pišaše, vézaše.«

dovima, ponešto i u novijim hrvatskim i srpskim gramatikama. Osobito plodnih misli naći ćemo u radovima Pavla Ivića o novoštokavskim (i rjeđe drugim) dijalektima,²⁸ ali gotovo je nevjerovatno kako je domaća normativna literatura ostajala općenito ravnodušna prema idejnim dostignućima hrvatske i srpske dijalektologije, to više što je tradicionalna hrvatska i srpska normativna gramatika upornije od bilo koje druge inzistirala u konkretnosti i na kriterijima mitskoga narodnog govora.²⁹

* * *

Govoreći o deklinacijskom sustavu standardne novoštokavštine pozabavit ćemo se prvo njegovom obličnom cjelinom u općoj shemi. Pri tome valja imati u vidu sve riječi s deklinacijom, imeničke (imenice i imeničke zamjenice i brojevi) i pridjevske (pridjevi i pridjevske zamjenice i brojevi). Paradigmatički tipovi tih dviju kategorija uglavnom su razdijeljeni – iznimkama su zapravo samo oblici (-)tko i (-)što/(-)šta³⁰ i osobna zamjenica 3. lica među imeničkim riječima i tzv. neodređeni oblici u jednini m. i sr. roda među pridjevskima. Postavljaju se dva osnovna pitanja: broj i priroda deklinacija, s tipovima i podtipovima (uzevši u obzir i kategoriju roda), i broj i priroda padeža s njihovim međusobnim odnosima (uzevši u obzir i kategoriju broja). Pri tom se uz formalno morfološke (materijalno oblične) momente

²⁸ Prvenstveno u djelu spomenutom u bilj. 2. U nizu dijalektoloških i komparativističkih radova i sam sam se pozabavio bitnim pitanjima (novo)štokavske i uopće hrvatskosrpske morfološke strukture. No osnovna se koncepcija iznosi ovdje prvi put.

²⁹ Od gramatika izašlih u posljednjim desetljećima osvrtaću se u načelu samo na dvije: Stjepko Težak, Stjepan Babić, *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*. Za osnovne i druge škole, Zagreb, »Školska knjiga«, 1973, 288 str. (u daljnjem tekstu T.-B.); М(ихаило) Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* (Грамагички системи и књижевнојезичка норма), Београд, „Научно дело“, I (Увод, фонетика, морфологија), 1964, 696 str., II (Синтакса), 1969, 902 str. (dalje Stevanović I, II). Za izbor upravo tih dviju gramatika govori niz različitih razloga. U prvom redu treba da bude jedna iz SR Hrvatske i jedna iz SR Srbije. Stevanovićeva je ujedno najopsežnijom gramatikom standardne novoštokavštine, a iako je pod jakim utjecajem tradicije i maretićevskog tipa i tzv. Belićeve škole (koja je uza sve zasluge danas općelingvistički zastarjela, a u serbokroatističkom smislu nikada i nije bila u pravu), ipak u njoj ima i uspješnijih pokušaja da se utvrde fakti ili da se nađu novija rješenja. Teško je reći u kojoj su mjeri Stevanovićevi stavovi autentični za ekavsku zonu srpske varijante, a za cjelinu standardne novoštokavštine nesumnjivo nisu (varijantske se razlike smatraju — stilskima!). S druge strane, T.-B. predstavlja dosad najveći napor prema oslobođenju od tradicije, prema kodificiranju hrvatske uzusne norme, ali na žalost, prilično kolebljivo i polovično (treba ipak imati u vidu da se radi prvenstveno o udžbeniku za osnovne škole). Osim toga, T.-B. u dosad najvećoj mjeri odražava poglede hrvatskih lingvista na standardnojezičnu problematiku (Zagrebački lingvistički krug, Institut za jezik JAZU, katedre itd.). — Kako ova studija općenito ne pretendira na iscrpnost, i na Stevanovića i T.-B. osvrtaću se samo usputno, zadržavajući se samo na obličnoj problematici, sa samo najnužnijim ekskurzivima u morfonologiju i sintaksu (sve namjerno gdjekad u nešto pojednostavnjenju obliku).

³⁰ Oblik (-)ko u hrvatskom je književnom jeziku izvan norme, opstoji eventualno u sroku (a tada je često pisan s apostroфом 'ko). Oblik šta kao N također je nenormativan u hrvatskoj varijanti standardne novoštokavštine (izuzev ništa, svašta); to vrijedi još određenije za akuzativ.

moraju imati pred očima i neki sintaktički i (mor)fonološki, a među posljednjima su prozodijski gotovo toliko važni koliko i glasovni (što se i prečesto zaboravlja).

Standardna novoštokavština posjeduje sljedeće deklinacije: 1. G-a-deklinacija (imenička, m. i sr. r., s podtipovima za »neodređene« pridjevske riječi), 2. G-ē-deklinacija (imenička, ž. i rjeđe m. r.), 3. G-i-deklinacija (imenička, ž. r.), 4. G-e-deklinacija (osobnih zamjenica 1. i 2. lica i povratne zamjenice; bez roda),³¹ 5. G-g(a)-deklinacija (pridjevska; m. i sr. r., *tko* i *što* bez roda),³² i konačno, 6. G-ē/-ih-deklinacija (pridjevska, ž. r. »određenih« i »neodređenih« oblika pridjevskih riječi, osobna zamjenica *ona*).³³

Iznesenih šest deklinacija daje jedinstvenu sliku deklinacijskoga sustava u standardnoj novoštokavštini, zajedničkoga za sve njezine realizacijske oblike, tj. za varijante i za bosanskohercegovački standardnojezični izraz. Za svih je šest deklinacija bitno da su raspoređene samo po jednome čisto formalnom kriteriju, prema G jd., uz jedinu iznimku 3. i 6. deklinacije, koje obje imaju G. jd. na -ē, s time da u trećoj G mn. n i j e na -ih, a u šestoj uglavnom uvijek jest.³⁴ Svi su ostali kriteriji isključeni – u nabranjanju su oni bili doduše djelomično i navedeni, ali u zagradaama, samo kao objašnjenje o sastavu pojedine deklinacije. Neosporno je, dalje, da tih šest deklinacija obuhvaća apsolutno sve riječi što se sklanjaju po padežima. Ima doduše riječi koje se u jedini dekliniraju po jednoj i u množini po kojoj drugoj deklinaciji, ali uz malo pedantnosti možemo reći da se tu onda radi o dvjema riječima (tvorbama) iste osnove, od kojih je jedna sg tantum, druga pl tantum, a međusobno su supletivne (kategorijski su takvima »neodređene« pridjevske riječi m. i sr. r.: u jedini idu u G-a-deklinaciju,³⁵ u množini u G-g(a)-deklinaciju). Za prve je tri važno da se po njima sklanjaju sve prave imenice bez izuzetka i da u svim trima ima riječi s krnjenjem osnove i bez takva krnjenja: kako smo već vidjeli, krnje se neke osnove -e + -r, -n, -t, -s, -v, s time da se okrnjeni dio zamijeni

³¹ Ta deklinacija ima samostalan status iako je u »jedini« prilično slična G-ē-deklinaciji. No ne može biti njezinim tipom ne samo zbog prozodijske razlike (-ē/-e) nego i zbog odsutnosti gramatičkog roda (i u smislu glavnine imeničkih i u smislu pridjevskih riječi) i zbog svoje uvjetne »množine«, specifične oblicima i supletivizmom (supletivizam je svojstvo i osobnih zamjenica 3. lica s pridjevskom promjenom).

³² Što ima u G uz *čega* i oblik *česa*, arhaičan, rijedak i izrazito stilski (»folklorno«) obojen i obilježen (gdjekad i u sroku), a također i *štā/štā* (za N *Štā* v. bilj. 30). Zato je zamjenica *štō* posve poseban tip u G-g(a)-deklinaciji.

³³ Možda bi se tipovi *žena*, *ruka* itd. mogli imenovati G-ē/D-i-deklinacijom, a *dōbra*, *dōbrā*, *tā*, *ōna* i sl. G-ē/D-ōj-deklinacijom. Pitanje je da li je bolje uvoditi novi padež ili mn. istoga.

³⁴ Uvjetnom su iznimkom jedino zamjeničke i brojne pridjevske riječi s oblicima G mn. *sviju* (uz *svih*), *obiju*, *obaju*, *dviju*, *dvaaju*, *triju*, *četiriju*. No želimo li biti dosljedni i točni, možemo od tih riječi one koje su brojevi, tretirati u 1. i 2. deklinaciji: *dva* i *oba* u G-a (s time da imaju umjesto NA samo tzv. dvojni oblik, o čem poslije, i kose množinske padeže, a zbog -ju u G mn. potreban je za ta dva broja poseban tip u G-a-dekl.), *dvije* i *obje* u G-ē (kao *ruke*, ali ipak poseban (pod)tip, iako ima izvanrednih prozodijskih podudarnosti: *rāke*, *rūkama* ~ *dvije*, *dvjēma*), *tri*, *četiri* u G-a (kao *prsti*) ili u G-i (kao *oči*, *kokoši*, *kosti*).

³⁵ Poseban tip zbog V i I.

vokalima *-e, ē, -o, -i, -i*. Zanimljivo je da u toj kategoriji nema imenica m. roda. od sr. r. pripadaju joj imenice ovdje već iznesene u posebnoj tablici, sve G-a-deklinacija, a već također spomenute imenice ž. r. pripadaju G-i (*kći, večē*³⁶) i G-e-deklinaciji (*mati*).

Uzevši tako G jd. kao osnovni kriterij za klasifikaciju riječi sa sklanjanjem po padežima u pojedine deklinacije, možemo u tim sklonidbama određivati tipove i podtipove prema obličnim odstupanjima u pojedinačnim padežima, prije svega u N sg i(li) N pl. Pri tom nam mjerilom valja biti sama standardna novoštokavština kao autonoman idiom, a ne da imamo pred očima općeslavenski tip deklinacije pa da onda klasifikaciju nižih jedinica provodimo rangiranjem prema stupnju odstupanja od toga tipa. Hrvatski i srpski gramatičari postupali su uglavnom upravo tako. Za primjer možemo uzeti već toliko puta spominjano »krunjenje«, koje u standardnoj novoštokavštini ima širi opseg i bitno drugačiji karakter nego u drugim slavenskim standardnim jezicima,³⁷ ali još ćemo bolji primjer naći u G-ē-deklinaciji. I za slavističko je mišljenje posve naravno da se u G-a-deklinaciji prva razdioba provede »po redu« na m. i sr. rod, a zapravo na takve imenice koje imaju N mn. *-i*, A mn. *-e* i takve u kojih je NA mn. na *-a*.³⁸ No sa stanovišta standardne novoštokavštine približno isti takav status treba da imaju u okviru G-ē-deklinacije imenice m. r. na *-o* ili *-e* u N jd., kao *bábo, bríco, Cigo, ćóso, Ívo, Jóvo, Mého, zéko, Mâte* i sl., ili pak da se imenice na *-e* i m. i ž. roda posebno izdvoje (*Mâte, Káte, Fáte, sêle, náne*). Istina jest da oblici na *-o* i *-e* u G-ē-deklinaciji nisu obični u svim varijantama standardne novoštokavštine, ali u hrvatskom književnom jeziku jedino oni pripadaju uzusnoj normi (s time da njima homofunkcionalni oblici drugih tipova imaju tzv. citatnu opstojnost), u bosanskohercegovačkom standardnojezičnom izrazu također su pretežni, a u SR Srbiji i SR Crnoj Gori žive koliko-toliko barem u citatnoj funkciji.³⁹ Prema tomu, ti su tipovi upravo specifični za standardnu novoštokavštinu kao takvu, za njezinu morfološku

³⁶ *Věčē, věčeri* (ž. r.) ne pripada hrv. uzusnoj normi (v. bilj. 21, 22), a ni oblik *věče* (umj. *věčē*) u G-a-dekl. (sr. r.) nije za hrv. normu tipičan. Što se tiče »klasičnoga« jezika, za nj ne vrijedi ograničenje u m. rodu, imamo naime imenicu *dan*, G jd. *dneva* (Maretić, ³o. c., str. 147), a ta je paradigma i danas moguća kao stilska rezerva. No tu iznimkom nije samo m. r. nego i izostanak dodanoga dočetnog vokala u N jd. u zamjenu za okrunjeni dio osnove.

³⁷ Proširenje na druge dočetne suglasnike, odsutnost osobitih padežnih nastavaka (koji su česti u standardnim jezicima iz »velike skupine«), itd. Ipak, u standardnom slovenskom (koji nam je inače genetski kudikamo najbliži) mogla bi se riječ *kri. krvi* tretirati na ovdje prikazan način.

³⁸ Doduše, među toponimima ima jedan tip m. r. s N mn. na *e* (*-ane, -ove -are*), koji gramatike obično prešućuju (*Nevidane, Dragove* i sl.), no i u tom slučaju ostaje sigurna razdioba A mn. Za tu svrhu N jd. i A jd. ne bi bili pogodni zbog oblikâ s »krunjenjem«, zbog N sg kao *Mario, Stanke, Julije, Hrvoje*, zbog NA jd. kao *radio, auto*, itd., što je sve za (pod)tipove. Neke imenice u podtipovima *auto, radio* mogu u množini biti i sr. roda (ili to i jesu), ali tada naprosto idu u tip s NA jd. na *-a* kao dublete ili kao »supletivne« u već objašnjenu smislu.

³⁹ Pod citatnom se funkcijom podrazumijeva ovdje mogućnost uporabe nekoga jezičnog sredstva — koje se inače aktivno ne upotrebljava — bar kada se navode imena podrijetlom iz drugih sredina. Tako kada se piše o Ivi Loli Ribaru i Radi Končaru u ekavskim i

fizionomiju, jer tu imamo u slavenskim okvirima originalno prepletanje rodova i oblika, i to u tipovima s velikim brojem riječi i s visokom učestalosti.⁴⁰ No u gramatikama ti tipovi nisu tako obrađivani, nekoć su znali biti ignorirani, a i danas su gdjekad samo tolerirani, kao ustupak,⁴¹ ili se čak i ne spominju.⁴²

Pri razrađivanju tipova i podtipova u deklinacijama valja uzimati u obzir gotovo sve padeže. To smo već vidjeli za N i G, bar djelomično, vidjeli smo i za I (G-*i*-deklinacija, »neodređene« pridjevske riječi m. i sr. r. jd.), a ima još mnogo elemenata koje valja primijeniti: morfonološke alternacije (osobito velarâ), prijeglas, prozodijske alternacije,⁴³ množinsko proširenje *-o/ev-*, tzv. nepostojano *a* (koje, kako smo vidjeli, samo s dijakronoga stanovišta »ispada«, a sa sinkronoga se »umeće«), mogućnost stezanja u slijedu VjV za neke zamjeničke pridjevske riječi, opozicija živo ~ neživo, uloga enklitikâ, itd., itd. S druge strane, u raščlanjavanju pojedinih deklinacija ima mnogo zajedničkih i analognih momenata. Tako u svim trima prvim (imeničkim) deklinacijama ima (pod)tipova s *-ū* ili *-ijū* u G mn., u svim trima postoji G mn. na *-i*, pri čem je to u G-*i*-deklinaciji osnovni nastavak, u ostalim dvjema sporedan, podređen stanovitim semantičkim i drugim uvjetima, i to različitima u G-*a* i G-*ē*-deklinaciji.⁴⁴ Možemo naći i zajedničke osobine prvih i drugih triju deklinacija: u prvim trima G mn. obvezatno je *-V̄* (*-ā, -ī, ili -(ij)ū*), u drugim

crnogorskim tekstovima, imena *Īvo* i *Rāde* sklanjaju se ne samo s G jd. *Īva, Rāda* nego i *Īvā, Rāde*. A daje li se gdje »Kate Kapuralica«, o njoj se valjda i ne može drugačije pisati nego s N jd. *Kāte*, G jd. *Kātē*.

⁴⁰ Obično se kaže da su to samo hipokoristici i deminutivi. No to sigurno nisu oblici kao *brico, Cigo, ĉato, ćoro, ćoso, prto* i sl., iako nisu ni oni emocionalno neutralni.

⁴¹ Stevanovićeva gramatika morala bi prema naslovu obrađivati standardnu novoštokavštinu kao cjelinu, a ipak se u njoj tvrdi da su promjenu N jd. *-o*, G jd. *-ē* ... Hrvati, a zatim i Srbi iz zapadnih oblasti iz svojih zavičajnih govora u neli u književni jezik, u kome je ona dobila široku rasprostranjenost tako da joj se ne može sporiti književni karakter« (I, str. 187, razmak D. B.). Postavlja se dakle pitanje jesu li Hrvati i zapadni Srbi imali isprva drugačiji standard pa onda unijeli u nj govorne oblike (koji im se više ne mogu osporavati), ili oni isprva i nisu imali standarda, nego su ga odnekud uzeli i tek onda u nj unijeli te oblike koji više nisu sporni. Možemo prema tome birati između dvaju netočnih odgovora.

⁴² Oblikâ kao *Kāte, Kātē* ne navodi uopće ni T. B., a Stevanović ni njih ni onih kao *Māte, Mātē* (Stevanović ih doduše spominje, ali u »Uvodu«, i to kao — dubrovačke dijalektizme: I, str. 13). Osobito dakle upada u oči opća šutnja o tipu *Kāte, Kātē*, iako ga je navodio već Maretić (o. c., str. 167). Činilo bi se dakle da tolike žene što se zovu *Kāte, Fāte, Lūce, Māre*, a po Stevanoviću i muškarci s imenima kao *Ante, Dāne, Māte, Mīle, Rāde* itd., itd. narušavaju normu kada govore i pišu *-e* u G jd. svoga imena. I to ukupno koja stotina tisuća ljudi i sve njihove sredine od nekoliko milijuna. Da je zaista tako, to bi na našem kontinentu bila najveća gomila upornih kršitelja jezične norme.

⁴³ Tzv. akcenatski tipovi, kako se to tradicionalno u nas zove, po važnosti su podređeni formalnim morfološkim i ujedno su nezavisni od njih, ali prozodijske alternacije pripadaju i morfoloiji. Npr. razlika između akcenatskih tipova *grād, grāda, rōg, rōga, rāt, rāta* morfološki je gotovo irrelevantna, ali njihova alternacija u L sg *grādu, rōgu, rātu* nije. Usputno se može dodati kako u jd. m. r. usporedba opozicije živo ~ neživo u A (formalno izražena) i L (morfološki prozodijski izražena) ima znatnu tipološku vrijednost ne samo slavističku.

⁴⁴ Za G-*a*-dekl. uvjet je izražavanje količine, mjere (*sāti, mjesēci* i sl.), za G-*ē*-dekl. uvjet je, prvo, dočetna struktura N jd. *-V(C)CCa* (obvezatan uvjet), i drugo, nepredmetnost, npr. *trēšnja* »vrst voća«, *trēšanjā*, i *trēšnja* »potres«, *trēšnjū* (neobv. uvjet).

trima -C (-h, i u uvjetnoj množini G-e-dekl., -s).⁴⁵ Slično se može reći da su samo u trima posljednjim deklinacijama moguće enklitike, i sl.

Zajednički i analogni oblici u raznim deklinacijama imaju priličnu važnost za sagledavanje potpune fizionomije deklinacijskoga sustava u standardnoj novoštokavštini. Različite usporednosti omogućuju nam da podjele pojedinih deklinacija u tipove i podtipove provodimo na sličan način, sa stanovitom simetrijom, tražeći u tim podjelama ne samo vertikalne linije grananja nego i linije horizontalnoga povezivanja. To očito nije lagana zadaća, ali uvjeren sam da bi se investicija isplatila i na teoretskom i na praktičnom planu.

* * *

Uzmemo li deklinacijski sustav standardne novoštokavštine kao cjelinu, tj. bez obzira na pojedine deklinacije i njihove (pod)tipove o kojima je dosad bila riječ, postavlja se pitanje o broju morfološki izraženih padeža i o njihovu međusobnom odnosu. Ostavit ćemo po strani onaj pristup toj problematici za koji su potrebni širi i općenitiji slavistički okviri u kojima bi se utvrđivala skrivena struktura svake nebalkanizirane slavenske deklinacije, pa prema tomu i standardnonovoštokavske. Mislim prije svega na dvije metode funkcionalne (semantičke i sintaktičke) strukturne analize: na binaristički pristup (kojemu su mogućnosti, mislim, unekoliko podcijenjene) i na generativno-transformacijski (kojemu su pak mogućnosti, mislim, ponekad i precjenjivane). Mi ćemo se ovdje zadržati na nižoj stepenici, na izvanjskim oblicima, posežući za analitičkim sredstvima višega reda samo u pojedinačnim slučajima.

Što se tiče broja padeža, katkad se izriču sumnje u sedmočlanost padežnoga sustava. Kada se iznosi mišljenje da bi vokativ valjalo ukloniti iz padežnoga sustava, jer se ne radi o pravome padežu, onda je to, dakako, općelingvističko pitanje i ne odnosi se neposredno na standardnu novoštokavštinu. Kako sam to već rekao u drugom kontekstu, vokativ zaista nije »pravi« padež po semantičkim i sintaktičkim kriterijima, nije to ni sa stanovišta teorije o vrstama riječi, ali po tvorbenim i formalnim morfološkim kriterijima jest. Uostalom, i same općelingvističke (i slavističke) rezerve upravo za standardnu novoštokavštinu otpadaju, jer o b l i k vokativa može imati funkciju subjekta u folklorno-pjesničkom stilu, a otuda onda i u frazeologiji sa snažnim izražajnim nabojem.⁴⁶ Naš vokativ pripada dakle padežnomu sustavu po s v i m kriterijima bar na stilskoj razini.

Druge su dvije moguće sumnje već teže: s jedne strane, smatra se ponekad da su se D i L potpuno izjednačili, s druge, da je broj padeža u množini manji

---

⁴⁵ S obzirom na ono što je rečeno u bilj. 34. proizlazi da je jedinom iznimkom dvojnost svih/svijū.

⁴⁶ Iz pripovijedanja jednog sudionika NOB imam zapisanu sljedeću rečenicu: »I tako nam se naš brigadni Kraljeviću Marko obruka već u prvom okršaju.«

od broja u jednini. Argument za prvu tvrdnju imao bi biti da se morfološke opozicije izražavaju samo glasovno, a da prozodijske ne moramo uzimati u obzir, ili pak da su te prozodijske opozicije u suvremenome standardu već nestale, a relikti da su se frazeologizirali i prema tomu se isključili iz živoga, slobodnog funkcioniranja morfološkoga stroja. Za drugu bi tvrdnju bio argumentom potpun sinkretizam D i I u množini (razumije se, i L, što proizlazi već iz prve tvrdnje). No sva su takva zaključivanja u cjelini neispravna, i s činjeničkoga i s načelnog stanovišta.

Prije svega, deklinacijski sustav ima onoliko padeža koliko ih je o b i č n o izraženo bar u jednom slučaju, uzevši u obzir sve rodove ili klase (ako ih stanoviti idiom ima), sve riječi s deklinacijom, sve deklinacije i njihove (pod)tipove, sve dublete, sve glasovne i prozodijske mogućnosti i sve stilske razine. Pojam sinkretizma uključuje pak opstojnost bar jedne opozicije, jer ako su svi oblici jednaki (ili kad se svi izjednače), ne možemo zaista govoriti o dvama sinkretičnim padežima, nego samo o jednome, kakve on god gramatičke kategorije izricao (u općelingvističkom smislu), tj. kako bi ga god trebalo zvati, npr. kada bismo pedantno zvali svoj G genitivom-ablativom-posesivom, svoj A akuzativom-ilativom, svoj I instrumentalom-socijativom, itd., što mi, naravno, ne činimo, niti tko drugi čini kada je riječ o konkretnome, određenom idiomu, izvan uspoređivanja ili konfrontiranja s drugim idiomima. I dalje, ukoliko se pod tim uvjetima utvrdi broj padeža u jednom gramatičkom broju (npr. jd.), a drugi gramatički broj funkcionira u svim bitnim pitanjima na analogan način, npr. u širem sintaktičkom smislu (kao što npr. u nas mn. stvarno tako funkcionira), onda moramo govoriti o istom broju padeža za oba gramatička broja, pa makar polovica padeža bila zahvaćena sinkretizmom. Ako pak postoje bitne razlike u funkcioniranju, kao npr. u ponašanju one gramatičke i morfološke kategorije koju u standardnoj novoštokavštini tradicionalno zovemo »dvojinom«, onda nismo dužni takvoj kategoriji priznati ne samo padeže nego ponekad ni status gramatičkoga broja. U idiomima koji zaista posjeduju dual i gdje se on ponaša približno poput jednine i množine (npr. u standardnom slovenskome), smatrat ćemo da dvojinina ima isti broj padeža kao i ostala dva gramatička broja, usprkos svim eventualnim sinkretizmima. I na koncu, da se prozodijski momenti ne mogu zanemarivati, nepobitan je dokaz u G mn. na *-ā*: taj se nastavak može korektno prikazati samo u shemi $\bar{V}(((C)))(C)\bar{a}$,⁴⁷ jer je informacija apsolutno nepotpuna izostavimo li podatak da je slog ispred *-ā* obvezatno dug.⁴⁸

⁴⁷ Treba čitati ovako: slog ispred *-ā* uvijek je dug, bio uaglašen ili ne, a između *-ā* i samoglasnika koji je nositeljem toga sloga, mogu biti 1 ili rjeđe 2 suglasnika, iznimno i 3, a u tudicama (kao *oboa* i sl.) i nijedan. Zato su sa stanovišta standardne novoštokavštine agramatični u T.-B. oblici G jd. *bōrbā, lōptā, mōlbā*, sve str. 92. Mora biti *bōrbā, lō/ōptā, mōlbā*.

⁴⁸ Istina jest da je kvantiteta na pol puta između glasova i pravih prozodijskih pojava (iktus i ton). To znači da je npr. u standardnoj novoštokavštini ispravno govoriti ne samo o jednom fonemu /a/ i o četiri /ā/, /ā́/, /ā̂/, /ā̃/ nego i o dva fonema /ā/ i /a/ (a tako

Toliko se može reći općenito. A kad je riječ o samoj standardnoj novoštokavštini, činjenice nam stvarno pokazuju sustav od sedam padeža u jednini i množini. O opoziciji D ~ L već je bilo govora,⁴⁹ ona je npr. posve dovoljna da se, uza sve varijantske razlike u inventaru postojećih forma i u frekvenciji dubleta, riješi stari spor ide li prijedlog *prema* uz D ili L.⁵⁰ Za opoziciju D ~ I u mn. možemo pak reći da ipak postoji – ta nam činjenica, kako smo vidjeli, nije doduše potrebna, jer bi i uz potpun sinkretizam u množini situacija u jednini osiguravala samostalnost D i L kao takvih, ali naprosto jest činjenica. Naime, dativne enklitike *nam, vam, im* ne mogu se upotrebljavati u I mn. jednako kao što se *mi, ti, si, mu, joj* ne mogu upotrebljavati u I sg. Prepisujem iz kriminalnoga romana rečenicu: »Bepo ima opasan nož i vješto se služi *njime*« (istakao D. B.). Nemoguća, negramatična bi bila preoblika »... i vješto **im* se služi« ili »... i služi **im* se vješto«. Naš jezični osjećaj omogućuje nam da bez ikakve teškoće shvatimo kakvu bi vrijednost imala opozicija u I sg **im ~ njim(e)* kada bi je bilo.⁵¹ Bila bi to ista vrijednost kakvu u D jd. ima *mu ~ njemu*, ili u G jd. *ga ~ njega*. Ali u instrumentalu je opozicija neisticanje ~ isticanje neutralizirana, i to vrijedi jednako za jedninu i množinu.⁵²

Sada se možemo vratiti na pitanje tzv. dvojine u standardnoj novoštokavštini. Takve kategorije jednostavno nema, pod tim bismo nazivom pretpostavljali gramatički broj za dvije jedinice, više-manje ravnopravan jednini i množini. No o tome se očito ne radi. Prije svega, tu imamo oblik ne za dvije nego za 2—4 jedinice. Osim toga, taj oblik, iako formalno ulazi u padežnu paradigmaticu pa ga po tome i možemo smatrati padežom, nije ni funkcionalno ni oblično jednak nijednom drugom padežu: bez prijedloga se ponaša kao sinkretiziran NA(V), s prijedlozima kao također sinkretiziran »opći padež«

---

i za ostale vokale i /r/). No kad se uzme ukupnost svih prozodijskih alternacija u standardnoj novoštokavštini, onda se ne može nijekati morfološka punopravnost prozodije, iako ostali primjeri nisu kao pojedinačni tako nepobitni kao taj s G jd.

⁴⁹ V. bilj. 16 i tekst uz nju.

⁵⁰ Uz D kada je dativ kretanja i smjera, uz L kada znači »*vis à vis*«, približno sinonimno s prijedlogom *nasuprot*, s malo naglašenijom statičnosti (u toj lokativnoj funkciji *prema* je nešto rjeđe u hrv. varijanti). To znači da *prema rođenom(u) gradu* nije isto što i *prema rođenom(e) gradu*. Od svih gramatika jedino je Stevanovićeva uglavnom dobro riješila taj problem (I, II *passim*).

⁵¹ Namjerno nisam uzimao *mu ~ njim(e)*, jer kada bi postojala enklitika za I jd. m. roda, glasila bi **im* i ne *mu*, a u množini bi D i I imali iste enklitike pa bismo morali reći npr.: »Krijumčari imaju opasne noževe i dobro **im* se služe.«

⁵² Opstojnost oblično izražene opozicije neisticanje ~ isticanje u D jd./mn. i neopstojnost te kategorije u I jd./mn. predstavlja jednu od opozicija D ~ LI. To ujedno pokazuje da nije važno što se L javlja samo uz prijedloge, u kojoj situaciji u nas ne dolaze enklitike (v. bilj. 16). Jer I imamo i bez prijedloga! S druge strane namjerno se odričem »argumenta« da se i uz prijedloge mogu naći enklitike, npr. *zá me, ná nj, předa nj* i sl. — tu se ne radi o enklitikama nego o nečem drugome, bez obzira što se u gramatikama ti oblici obično zovu enklitikama. Ali ako je enklitika već po definiciji slog bez vlastitog naglaska, kako bi *nj* moglo biti enklitikom kada nije slog?

GDALI,⁵³ a pri tom su »NA(V)« i »opći padež« i međusobno posve sinkretični! Drugim riječima, ne može biti ni govora o identifikaciji s bilo kojim konkretnim padežnim oblikom u sustavu jd.-mn. Što se pak tiče samoga oblika toga specijalnog padeža, za nj se u gramatikama uvijek kaže da je u m. i sr. r. jednak G jd., u ž. r. jednak N mn. To bi doduše bilo dovoljno za samostalan padežni status, jer kad je jedan oblik⁵⁴ u jednim uvjetima uvijek sinkretičan s jednim, u drugima s drugim, onda se radi o trećem.⁵⁵ No stvari stoje još bolje – nema u m. i sr. r. punoga sinkretizma s G jd.: nemoguće je reći »dva *vĕlikōga (umjesto *vĕlikā*) čovjeka; *njĕga (umj. *ōna*) su ...«, ili »tri *zĕlenōga (umj. *zĕlenā*) polja; *njĕga (umj. *ōna*) su ...). Oblici *vĕlikā*, *zĕlenā*, *ōna* ne odgovaraju u m. r. nijednomu od sedam padeža u jd. i mn., a u sr. r. odgovaraju obliku za NA mn., dakle kao u ž. r. Potreban je prema tomu poseban naziv za taj oblik, mogli bismo mu reći »prelazni⁵⁶ brojni oblik« ili »padež«. U svakom slučaju, opstojnost i formalna i funkcionalna fizionomija toga prelaznog brojnog padeža jednom su od bitnih crta standardne novoštokavštine.⁵⁷

Prije nego što prijedemo na normativne probleme u hrvatskoj standardnoj novoštokavštini, potrebno je još razmotriti neka opća pitanja međupadežnih odnosa, npr. N-A-V u sr. r., N-A jd. u m. r., i sl.

(*Nastavit će se.*)

⁵³ Tj. slično kao *casus generalis* balkanizirane slavenske deklinacije u »maloj skupini«. Njegova je frekvencija u hrvatskom književnom jeziku relativno niska, bez prijedlogâ (osim u funkciji umjesto NA) naprosto izvan hrvatske uzusne norme (o tom poslije).

⁵⁴ U morfološkoj problematici nevjerojatno mnogo smeta nedostatak termina koji bi odgovarao ruskomu »СЛОВОФОРМА«. Možda *lik*?

⁵⁵ Tako je standardnom letonskome u jd. uvijek I = A, u mn. I = D.

⁵⁶ Tj. prelazan između jd. i mn. P. Ivić rekao bi »petnaesti padež« (duhovito računajući kao prvih 14 po 7 za jd. i mn.).

⁵⁷ I štokavštine uopće. U tome se štokavština slaže s ruskim (gdje je nešto manja regulariziranost), a oštro razlikuje od drugih hrvatsko-srpskih narječja i od slovenskoga jezika-dijasistema. Štokavština postupa po formuli 1 + N jd. Sb (= imenica), 2–4 + prelazni brojni padež Sb, 5 i više + G jd. Sb, kajkavština i čakavština (danas još njezini sjeverozapadni govori) po formuli 1 + N jd. Sb, 2–4 + N mn. Sb, 5 i više + G mn. (ali u kosim padežima i mn. sa slaganjem, što sve nalikuje stanju u Zapadnih Slavena), torlačko narječje po formuli 1 + N jd. Sb, 2 i više + opći brojni padež Sb (kao u makedonskom i bugarskome), slovenski po formuli 1 + N jd. Sb, 2 + N dl. Sb, 3–4 + N mn. Sb, 5 i više + G mn. Sb.

ZEMLJOPISNI NAZIVI U NAŠEM JEZIKU

(*Riječje, riječni sustav, poriječje, morski sliv (slijev), razvođe i razvodnica*)

Ratimir Kalmeta

Svi su nam ovi nazivi poznati, upravo — rekli bismo — poznajemo im pojmovni sadržaj. Ne kažem da i takvih slučajeva nema, ali podosta nas neke od takvih naziva jezično i zemljopisno pogrešno tumači. Nerijetko nam pogrešni nazivi »zalutaju« u našu rečenicu. U ovakve nazive spadaju i oni koji nisu tipični za naš suvremeni znanstveni jezik. Stoga ću pokušati obraditi pojmovni sadržaj i način uporabe ovih naziva: (a) riječje, (b) riječni sustav, (c) poriječje, (d) morski sliv (slijev) i (e) razvođe i razvodnica.

(a) RIJEČJE je naziv za sve *tekućice*¹ (potočiće i potoke, rječice i rijeke) koje protječu manjim ili većim prostorom, bez obzira na to da li su među sobom povezane ili ne. Drugim riječima, riječje nam otkriva sliku prostorna rasezanja i prostorna odnošaja među tekućicama, među dijelovima jedne tekućice ili među dijelovima više tekućica. Otuda za riječje rabimo i izričaj *riječna mreža*. Da bi nam uporaba naziva riječje (riječna mreža) bila što jasnija, navest ću nekoliko primjera s tim nazivom: *riječje Evrope, riječje zapadnoga dijela Evrope, riječje Bavorske, riječje SFR Jugoslavije, riječje SR Hrvatske, riječje SAP Kosova, riječje Bujštine*, potom *riječje gornjeg Dunava, riječje donje Save i riječje srednjeg Vardara*. Poneki pisci izričaj *riječna mreža* pojmovno-sadržajno izjednačuju s izričajem *hidrografska mreža* (*riječna ili hidrografska mreža*). Ovako nešto nije preporučljivo, jer *hidrografija*² nije samo znanost o rijekama, već i o jezerima, močvarama i ledenjacima. Rijeke znanstveno proučava *potamologija*³, grana hidrografije ili — još šire — *hidrologije*.⁴ Opravdati u ovome slučaju uporabu pridjeva »hidrografska« nekakvim užim (hidrografskim) smislom značilo bi ne poštivati predmet i zadaću znanstvena proučavanja i hidrografije i potamologije. Prema tomu u izričaju *riječna ili hidrografska mreža*, slobodno možemo njegov dio *ili hidrografska* izostaviti, a da se pri tom nećemo zamjeriti ni jezikoslovcima ni zemljopiscima.

(b) RIJEČNI SUSTAV izričaj je za glavnu, matičnu rijeku s njezinim pritocima. Glavna je rijeka u pravilu i najduža, a vodom najbogatija. Počesto ćemo pročitati izričaj *riječni ili hidrografski sustav*, pa i u ovome slučaju mogu primijetiti da je pridjev *hidrografski* suvišan s razloga koje sam naveo pod toč. (a) ovoga članka. Navodim nekoliko primjera s ovim izričajem: *riječni*

¹ U našem znanstvenom jeziku prednost dajemo imenici (nazivu) *tekućica* f. pred imenicama (nazivima) *vodotok* m. i *vodeni tok*.

² Od grč. *hýdōr* — voda — *gráfō* — pišem.

³ Od grč. *potamós* — rijeka + *lógos* — riječ, govor (znanost).

⁴ Od grč. *hýdōr* — voda + *lógos* — riječ, govor (znanost).